

УДК 347.61/.64

DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i42.436>

Сергієнко Наталія Артурівна,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри публічного та приватного права

Київського університету імені Бориса Грінченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6681-5961>

МІЖГАЛУЗЕВІ ЗВ'ЯЗКИ ВИКОНАВЧОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА СІМЕЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Вивчення елементів системи права потребує досліджень їх зв'язків між собою, оскільки саме таким чином ілюструється єдність системи права, власне, і завдяки такій єдності й можна вести мову про системність у праві, адже мало мати сукупність елементів, потрібно, щоб між ними існували структурні зв'язки (тоді й можна стверджувати, що існує не сукупність, а система). Дослідження тематики міжгалузевих зв'язків виконавчого права України в цілому й, зокрема, виконавчого права України та сімейного права України нині ще не має широкого розповсюдження. Хоча ця тематика є актуальною, виходячи зі значної кількості рішень, які підлягають примусовому виконанню, у тому числі й рішень у справах у сімейних правовідносинах.

Стан дослідження теми. Проблематика сімейних правовідносин розглянута в наукових працях І.В. Жилінкової, В.А. Ватрас, В.О. Кожевникової та інших учених-юристів, а проблемним аспектам організації та здійснення примусового виконання рішень присвячені наукові роботи С.Я. Фурси, С.В. Щербак, А.М. Авторгова й інших науковців-юристів. Проте тематика міжгалузевих зв'язків виконавчого права України та сімейного права України поки що не отримала належної уваги серед наукової спільноти.

Мета статті – дослідити міжгалузеві зв'язки виконавчого права України та сімейного права України через призму їх міжгалузевої взаємодії, міжгалузевого взаємного впливу, міжгалузевого правового й колізійного регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Перш ніж здійснювати наукове

дослідження, варто окреслити його методологічну основу. Такою основою наукового дослідження є вчення М.Ю. Челишева про міжгалузеві зв'язки у праві. Наведений науковець писав про міжгалузеві зв'язки цивільного права, однак, як влучно помічено Л.Т. Бакуліною, хоча узагальнення М.Ю. Челишева й зроблені на матеріалі цивільного права, по суті, мають фундаментальне та загальнотеоретичне значення [1, с. 222–223]. М. Ю. Челишевим запропоновано таку структуру міжгалузевих зв'язків: 1) міжгалузева взаємодія (взаємний динамічний зв'язок цивільного права й інших галузей); 2) міжгалузевий взаємний вплив (вплив одне на одного різних, таких, що перетинаються, правових утворень); 3) міжгалузева правове регулювання (процес упорядкування відносин за допомогою різногалузевих засобів, у рамках якого цивілістичні інструменти поєднуються з іншими галузевими інструментами приватного та публічного права); 4) колізійне регулювання (звід правил, які узгоджують дію норм цивільного права й інших правових утворень) [2, с. 60–62]. Наведена класифікація структури міжгалузевих зв'язків може бути запозичена для дослідження міжгалузевих зв'язків та інших галузей права, зокрема й міжгалузевих зв'язків виконавчого права України та сімейного права України, про що й буде йтися далі в науковій статті.

Щодо міжгалузевої взаємодії, застосування у сфері організації та здійснення примусового виконання рішень понять і конструкцій сімейного права варто звернути увагу на таке. Зокрема, у ч. 3 ст. 58 Закону України «Про виконавче провадження» вживається поняття «член

сім'ї» (у тому контексті, що якщо член сім'ї боржника призначений зберігачем майна, то він не має права на отримання за зберігання майна винагороди). Також це поняття вживається в абз. 2 ч. 2 ст. 70 указанного вище Закону України (зокрема, щодо відрахування аліментів на утримання членів сім'ї). В абз. 2 ч. 3 ст. 14 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» йдеться про поняття сім'ї державного виконавця (у контексті збереження права сім'ї загиблого державного виконавця на отримання житлової площі). У Конституції України терміни «сім'я», «члени сім'ї», «родичі», «сімейне життя», «утримання» тощо без визначення змісту вживаються неодноразово [3]. Відповідно до ч. 2 ст. 3 Сімейного кодексу (далі – СК) України, сім'ю становлять особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права й обов'язки. Поняття «сім'я» як юридична категорія розглядається досить широким загалом науковців-цивілістів. І.В. Жилінкова зазначає, що в приписах ч. 2 ст. 3 СК України розкрито юридичне визначення сім'ї. Якщо при визначенні сім'ї обмежуватися тільки її юридичними ознаками, то визначення буде звучати таким чином: сім'я – це об'єднання осіб, пов'язаних між собою правами й обов'язками, що впливають зі шлюбу, спорідненості, властивості, усиновлення й іншої форми відносин [4, с. 250]. Д.В. Фолошня, погоджуючись з І.В. Жилінковою, резонно звертає увагу на те, що серед недоліків структури та змісту ч. 2 ст. 3 СК України можна назвати таке: законодавець пішов шляхом простого переліку окремих ознак сім'ї, які, зрештою, не становлять чіткого і стислого юридичного визначення, оскільки не всі ознаки названі; ужиті законодавцем ознаки наявності взаємних прав та обов'язків, спільного проживання та спільного побуту можуть сприйматися неоднозначно, у такому вигляді їх цілком реально застосовувати до студентів, як проживають у звичайному гуртожитку в одній кімнаті, отже, можна зробити висновок, що вони також сім'я; ознака спільного проживання, указана в Кодексі, нівелюється в ньому ж положеннями про факультативність щодо подружжя, яке вважається сім'єю і без спільного проживання з поважних причин (навчання, робота, лікування, необхідність догляду за батьками, дітьми тощо). Це ж стосується й дитини, яка належить до сім'ї батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає (ч. 2 ст. 3 СК України) [5, с. 86]. І справді, з одного боку, законодавець, даючи нормативне визначення сім'ї,

окреслив її ознаки, проте тут же вказав на наявність винятків із цих ознак. В.А. Ватрас пропонує таке визначення поняття: сім'я – це юридичний зв'язок між фізичними особами, заснований на шлюбі, відносинах родинності, усиновленні та інших підставах, передбачених у законі, який проявляється в наділенні їх на засадах рівності взаємними особистими немайновими та майновими сімейними правами й обов'язками, спільному житті, спільності інтересів і взаємній юридичній відповідальності [6, с. 89]. Наведене визначення цікаве тим, що в ньому поняття сім'ї розкривається не через сукупність/спільність осіб (тобто не через категорію суб'єкта/суб'єктів), а через зв'язок відповідних суб'єктів – фізичних осіб (тобто за фактом відношення між ними). До речі, у науковій статті В.А. Ватрас можна віднайти згадки про існування декількох підходів до застосування визначення сім'ї. Перший підхід полягає в тому, що юридичне визначення сім'ї, як і закріплення такої дефініції, у чинному законодавстві не потрібне. Ця думка обґрунтовується тим, що сім'я є не юридичною категорією, а соціальною, оскільки суб'єктом сімейного права є не сім'я, а конкретні особи (подружжя, діти, батьки) [6, с. 85]. Альтернативний же підхід передбачає потребу закріплення юридичної категорії сім'ї (що й має місце, нехай і не будучи позбавленим недоліків, у ч. 2 ст. 3 СК України). Поняття сім'ї тісно пов'язане з іншим поняттям – «член сім'ї», адже в ньому розкривається суб'єктний склад сім'ї. Стосовно поняття «член сім'ї» Конституційний Суд України виходить з об'єктивної відмінності його змісту залежно від галузі законодавства [3]. У СК України поняття «члени сім'ї» вживається нерідко. Наприклад, у ч. 1 ст. 1 СК України йдеться про «батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів»; у ч. 2 ст. 1 – про «утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї»; у ч. 3 ст. 2 – про інших членів сім'ї, визначених СК України (ураховуючи приписи ч. ч. 1–2 ст. 2 СК України, це члени сім'ї, крім як подружжя, батьки, діти, усиновлювачі, усиновлені, мати, батько, баба, дід, прабаба, прадід, внуки, правнуки, рідні брати, рідні сестри, мачуха, вітчим, падчерка, пасинок); у ч. 3 ст. 3 – про одну особу, яка має права члена сім'ї; у ч. 1 ст. 8 та ч. 1 ст. 9 – про подружжя, батьків і дітей, інших членів сім'ї та родичів; у ч. 1, 3 ст. 55 – про дружину, чоловіка, інших членів сім'ї; у ч. 2 ст. 59 – про дружину, чоловіка, дітей, інших членів сім'ї; у ч. 4 ст. 76 – про піклування про членів сім'ї; у ч. 1 ст. 171 – про дитину, бать-

ків, інших членів сім'ї; у ч. 2 ст. 238 – про усиновленого, усиновлювача, інших членів сім'ї; у ч. 2, 3 ст. 252 – про сім'ю патронатного вихователя, її членів, патронатного вихователя; у розділі V – про інших членів сім'ї та родичів. Проте чітко визначеного вичерпного переліку осіб, які є членами сім'ї, або хоча б вичерпний перелік критеріїв, яким мають відповідати відповідні суб'єкти, щоб уважатися членами сім'ї, немає. І.Л. Сердечна зазначає, що з аналізу нормативного та доктринального підходів до визначення поняття «член сім'ї» впливає висновок, що основні ознаки щодо розуміння цього терміна мають бути сформульовані саме в галузі сімейного права, однак при цьому кожна галузь права, яка використовує це поняття, має дати власне визначення, що відповідає її меті. Наведена науковець-юрист пропонує таке визначення: член сім'ї (у сімейно-правовому аспекті) – це особа, яка має тісний правовий зв'язок із сім'єю, що ґрунтується на шлюбі, спорідненні, усиновленні, інших формах влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, характеризується спільністю життя й інтересів, наявністю взаємних прав та обов'язків, передбачених сімейним законодавством [7, с. 92–93].

Ураховуючи вказане, беручи до уваги приписи СК України щодо того, що немає вичерпного переліку підстав створення сім'ї (зокрема див. ч. 4 ст. 3 СК України), а також те, що, як видається, метою правового регулювання організації та здійснення примусового виконання рішень є забезпечення ефективності й дієвості примусового виконання рішень, для цілей виконавчого права до кола членів сім'ї пропонується відносити фізичних осіб, які відповідають хоча б одному з наведених критеріїв: 1) перебування в шлюбі (фізична особа належить до членів сім'ї тієї фізичної особи, з якою вона перебуває в шлюбі); 2) кровне споріднення (фізична особа належить до членів сім'ї тієї фізичної особи, з якою вона перебуває в кровному спорідненні); 3) усиновлення, інші форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (усиновлений вважається членом сім'ї усиновителя, усиновитель вважається членом сім'ї усиновлюваного тощо); 4) спільне проживання, а також пов'язаність спільним побутом, а також наявність взаємних прав та обов'язків (наприклад, жінка/чоловік, які спільно проживають, мають спільний побут, взаємні права й обов'язки, але не перебувають у шлюбі між собою, вважаються членами однією сім'ї – їхньої сім'ї).

Міжгалузевий взаємний вплив виконавчого права України та сімейного права України проявляється у взаємному впливі утворень виконавчого права й сімейного права, зокрема його норм та інститутів. Наведене можна простежити на прикладі нормативних положень, якими встановлюються певні обмеження щодо звернення стягнення. Зокрема, згідно з приписами ч. 1 ст. 190 СК України, можливим є укладення договору між тим із батьків, із ким проживає дитина, і тим із батьків, хто проживає окремо від неї, з дозволу органу опіки та піклування про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо). Відповідно до приписів ч. 4 ст. 190 СК України, на майно, одержане за договором відповідно до ч. 1 цієї статті, не може бути звернене стягнення. Відповідно до приписів ч. 1 ст. 89 СК України, між подружжям, а також між особами, шлюб між якими розірвано, може бути укладено договір про припинення права на утримання взамін набуття права власності на житловий будинок, квартиру чи інше нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати. Згідно з приписами ч. 3 ст. 89 СК України, на майно, одержане на підставі договору про припинення права на утримання, не може бути звернене стягнення. В.О. Кожевникова зазначає, що сімейне законодавство України встановлює диспозитивне регулювання аліментних правовідносин чоловіка та дружини. Відповідно, подружжя наділено правом на укладення договорів щодо утримання, а норми закону, що передбачають сплату аліментів у примусовому (судовому) порядку, застосовуються тільки за відсутності домовленості між сторонами [8, с. 439–440]. Безумовно, диспозитивність у регулюванні відносин щодо утримання між чоловіком і дружиною наявна. Але навряд чи варто ставити в один ряд примусовий і судовий порядки, адже суд може ухвалити стягнення аліментів, проте він не має повноважень щодо примусового виконання свого рішення, примусове стягнення аліментів здійснюється виконавцем у виконавчому провадженні.

У цьому контексті було б доцільним доповнити ст. 55 Закону України «Про виконавче провадження» формулюваннями «на майно, в інших випадках, передбачених законодавством», адже назва цієї статті – «Майно, на яке не може бути звернено стягнення», однак у її змісті не названі всі випадки/майно, на яке не може бути звернено стягнення. Пропоноване доповнення до

наведеної статті додасть приписам цієї статті більш широкого змісту, адже заборона на звернення стягнення на певні види майна встановлена нормами різних актів законодавства, приклади тому – ч. 3 ст. 89, ч. 4 ст. 190 СК України, ст. 73 Закону України «Про виконавче провадження» (адже кошти теж розуміються як майно, на користь цього, наприклад, свідчить те, що ст. 192 ЦК України «Гроші (грошові кошти)» міститься в главі 13 ЦК України «Речі. Майно»). Міжгалузевий взаємний вплив виконавчого права та сімейного права простежується й у встановленні нормами відповідних галузей права періоду стягнення аліментів за виконавчими листами за минулий час, зокрема це десятирічний строк, що передував пред'явленню виконавчого листа до виконання (ч. 4 ст. 194 СК України, п. 4 розділу XVI Інструкції з організації примусового виконання рішень).

Міжгалузеве правове та колізійне регулювання в контексті виконавчого права України та сімейного права України простежується в прямих чи опосередкованих відсилках у нормах законодавства про виконавче провадження до норм сімейного законодавства й навпаки. Наприклад, у п. 1 розділу XVI Інструкції з організації примусового виконання рішень (щодо того, що державний виконавець направляє стягувачу одночасно з постановою про відкриття виконавчого провадження роз'яснення положень ч. 5 ст. 157 СК України) наявна пряма відсилка до ч. 5 ст. 157 СК України (там мова йде про вирішення питання тимчасового виїзду дитини за межі України на строк до одного місяця). В абзаці 2 ч. 1 ст. 196 СК України (щодо розміру пені за прострочення сплати аліментів, оплати

додаткових витрат на дитину) наявне посилання на ч. 14 ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження» (щодо заходів, які може вчиняти виконавець за наявності заборгованості зі сплати аліментів).

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У науковій статті розкриті міжгалузеві зв'язки виконавчого права України та сімейного права України через аналіз їх міжгалузевої взаємодії, міжгалузевого взаємного впливу, міжгалузевого правового регулювання й міжгалузевого колізійного регулювання. Як рекомендації (аспект міжгалузевої взаємодії виконавчого права України та сімейного права України) варто узагальнити, що для цілей виконавчого права до кола членів сім'ї пропонується відносити фізичних осіб, які відповідають хоча б одному з наведених критеріїв: 1) перебування в шлюбі (фізична особа належить до членів сім'ї тієї фізичної особи, з якою вона перебуває в шлюбі); 2) кровне споріднення (фізична особа належить до членів сім'ї тієї фізичної особи, з якою вона перебуває в кровному спорідненні); 3) усиновлення, інші форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (усиновлений вважається членом сім'ї усиновителя, усиновитель вважається членом сім'ї усиновлюваного тощо); 4) спільне проживання, а також пов'язаність спільним побутом, наявність взаємних прав та обов'язків (наприклад, жінка/чоловік, які спільно проживають, мають спільний побут, взаємні права й обов'язки, але не перебувають у шлюбі між собою, вважаються членами однієї сім'ї – їхньої сім'ї).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бакулина Л.Т. Общая теория договорного правового регулирования : дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве». Москва, 2019. 440 с.
2. Чельшев М.Ю. Основы учения о межотраслевых связях гражданского права. Казань, 2008. 206 с.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», частин четвертої і п'ятої статті 22 Закону України «Про міліцію» та частини шостої статті 22 Закону України «Про пожежну безпеку» (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї») від 3 червня 1999 року у справі № 1-8/99 / Верховна Рада України. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1125-16#Text> (дата звернення: 04.02.2021).
4. Жилінкова І.В. Поняття сім'ї в праві. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2000. № 10. С. 247–251.
5. Фолошня Д. Поняття сім'ї та членів сім'ї згідно із законодавством України. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. Martie 2015. С. 85–87.
6. Ватрас В.А. Поняття сім'ї у сімейному праві України. *Форум права*. 2009. № 1. С. 83–91.
7. Сердечна І.Л. До питання про поняття «член сім'ї» в сімейному праві: нормативний та доктринальний підходи. *Університетські наукові записки*. 2014. № 4 (52). С. 88–95.
8. Кожевникова В.О. Науково-теоретичні засади обмеження прав суб'єктів сімейних відносин : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право (081 – Право)». Тернопіль, 2019. 520 с.

Сергієнко Наталія Артурівна

МІЖГАЛУЗЕВІ ЗВ'ЯЗКИ ВИКОНАВЧОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА СІМЕЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У науковій статті розглянуті міжгалузеві зв'язки виконавчого права України та сімейного права України крізь призму їх міжгалузєвої взаємодії, міжгалузєвого взаємного впливу, міжгалузєвого правового регулювання та міжгалузєвого колізійного регулювання. За основу вказаної структури міжгалузєвих зв'язків взято вчення М.Ю. Челишева про міжгалузєві зв'язки цивільного права, оскільки пропонується цим ученим-юристом структура міжгалузєвих зв'язків видається відносно простою та зрозумілою, проте водночас ґрунтовною. Щодо міжгалузєвої взаємодії виконавчого права України та сімейного права України, то в науковій статті запропоновано, щоб для цілей виконавчого права до кола членів сім'ї відносили фізичних осіб, які відповідають хоча б одному з наведених критеріїв: 1) перебування в шлюбі (фізична особа належить до членів сім'ї тієї фізичної особи, з якою вона перебуває в шлюбі); 2) кровне споріднення (фізична особа належить до членів сім'ї тієї фізичної особи, з якою вона перебуває в кровному спорідненні); 3) усиновлення, інші форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (усиновлений вважається членом сім'ї усиновителя, усиновитель вважається членом сім'ї усиновлюваного тощо); 4) спільне проживання, а також пов'язаність спільним побутом, наявність взаємних прав та обов'язків (наприклад, жінка/чоловік, які спільно проживають, мають спільний побут, взаємні права й обов'язки, але не перебувають у шлюбі між собою, вважаються членами однією сім'ї – їхньої сім'ї). Щодо міжгалузєвої взаємодії виконавчого права України та сімейного права України, то розглянуто прояви взаємного впливу утворень виконавчого права та сімейного права, зокрема його норм та інститутів. Зокрема, звернута увага на кореспондування приписів ч. 4 ст. 190 СК України і ст. 55 Закону України «Про виконавче провадження». Щодо міжгалузєвого правового й колізійного регулювання в контексті виконавчого права України та сімейного права України розглянуті прямі/опосередковані відсилки в нормах законодавства про виконавче провадження до норм сімейного законодавства й навпаки.

Ключові слова: міжгалузєві зв'язки, виконавче право, сімейне право, сім'я, виконавче провадження.

Sergiienko Natalia

INTERSECTIONAL RELATIONS BETWEEN EXECUTIVE LAW OF UKRAINE AND FAMILY LAW OF UKRAINE

In the scientific article, the consideration of intersectional relations between executive law of Ukraine and family law of Ukraine is done through the prism of their intersectional interaction, intersectional influence, intersectional legal regulation, and intersectional collision regulation. The study of M.Yu. Chelyshev on intersectional relations of civil law is taken as the base of this exploration, because the structure of intersectional relations, offered by this scientist, is simple and clear, but in the same time – grounded. In the scientific article on the question of intersectional interaction of executive law of Ukraine and family law of Ukraine there have been offered as follows. For using in the executive law it is advisable to attribute to the circle of members of family physical persons, who comply with at list one of demands, mentioned below: 1) maintaining the marital status (physical persons is a member of family of the person with whom he/she got married); 2) consanguinity (physical persons is a member of family of the persons with the same bloodline); 3) adoption, other forms of taking care of orphans and children who don't have parents care (adopted person is stated as the member of adopter family, adopter is stated as the member of adopted person family etc.); 4) living together and being obligated by mutual life, existence of mutual rights and obligations (for example, woman/man, that live together, have of mutual rights and obligations, bur are not married, are stated as the members of one family – their family). In the scientific article on the question of intersectional influence of executive law of Ukraine and family law of Ukraine the manifestations of mutual influence of forms of executive law of Ukraine and family law of Ukraine, especially their norms and institutes are explored. The attention is put on the correspondence of the prescriptions of par. 4 art. 190 FC of Ukraine and art. 55 of The Law of Ukraine "On executive process". In the scientific article on the question of intersectional legal regulation, and intersectional collision regulation of executive law of Ukraine and family law of Ukraine direct and indirect references from the norms of executive law of Ukraine to the norms of family law of Ukraine and vice versa, are explored.

Key words: intersectional relations, executive law, family law, family, executive process.